

Kutadgu Bilig ve Prens'e Göre Devlet Yönetimi

State Governance According to Kutadgu Bilig and Prince

Serden Onur KARACA

Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
serdenonur13@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5227-5108>

Makale Başvuru Tarihi: 09.02.2025
Makale Kabul Tarihi: 24.06.2025
Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Bu çalışmada Türk İslam Devletleri ile Batı devletleri arasındaki devlet yönetimi anlayışının karşılaştırılması literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak iki önemli eser Kutadgu Bilig ve Prens üzerinden yapılmak istenmiştir. Bu nedenle ilk olarak siyasetname geleneği üzerinde durulmuştur. Siyasetnamelerde devlet başkanında bulunması gereken temel özellikler, devlet yönetimin ana ilkeleri, yönetim esnasında dikkat edilmesi ve uzak durulması gereken özellikler, devletlerarası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken konular, devlet görevlilerinin denetimleri ve göreve tayinleri, devlet başkanının halka ve Allah'a karşı yükümlülükleri ve devletin ayakta kalabilmesi için gereken şartlar gibi konular üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın devamında Yusuf Has Hacib tarafından Karahanlılar döneminde yazılan ilk Müslüman-Türk eseri olan Kutadgu Bilig'deki halkın devlete karşı olan görevleri, hakları, devlet idaresini elinde bulunduran hükümdarın hak ve sorumlulukları, hükümdarın ve komutanın hangi özelliklere sahip olması gerektiği, barış ve savaş dönemlerinde ordunun nasıl olması gerektiği, düşman çeşitleri ve dünya düzenini yeniden kurma gibi konular üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise Batılı devlet anlayışını ortaya koyan ve Niccolo Machiavelli tarafından 1513 yılında yazılan Prens adlı eser incelenmiştir. Prens adlı eserinde Machiavelli, monarşiye dayalı yani prenslerle yönetilen bir devlet sistemi tasavvur etmektedir ve devletin var olabildiği ve varlığını sürdürebilmesi için iktidarın sürekli olarak artırılması gerektiğini; bunun için de denenecek her yolun mübah olduğunu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasetname, Kutadgu Bilig, Prens, Devlet yönetimi, İdare

ABSTRACT

In this study, unlike other studies in the literature, the comparison of the understanding of state administration between the Turkish Islamic States and Western states is intended to be made through two important works Kutadgu Bilig and The Prince. For this reason, firstly, the tradition of politicname is emphasised. The main features that should be found in the head of state, the main principles of state administration, the features that should be paid attention to and avoided during the administration, the issues that should be considered in interstate relations, the supervision and appointment of state officials, the obligations of the head of state to the people and God, and the conditions for the survival of the state are emphasised. In the continuation of the study, in Kutadgu Bilig, the first Muslim-Turkish work written by Yusuf Has Hacib during the Karakhanids period, the duties and rights of the people against the state, the rights and responsibilities of the ruler who holds the state administration, the characteristics of the ruler and the commander, how the army should be in times of peace and war, types of enemies and issues such as re-establishing the world order are emphasised. In the last part of the study, the work called The Prince, written by Niccolo Machiavelli in 1513, which reveals the Western understanding of the state, was analysed. In his work The Prince, Machiavelli envisages a state system based on monarchy, that is, ruled by princes, and states that in order for the state to exist and maintain its existence, the power must be constantly increased; for this, every means to be tried is permissible.

Keywords: Siyasetname, Kutadgu Bilig, Prince, State management, Administration

1. GİRİŞ

Siyasetname kavramı, Arapça siyaset kelimesi ile Farsça mektup anlamına gelen “nâme” kelimesinin bir araya gelmesi ile meydana gelmiştir. Siyasetname türündeki eserler Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatında görülen, hükümdarlar ile devlet görevlilerinin ülkeyi nasıl yönetmeleri gerektiğini ortaya koyan, hükümdarın ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini anlatan, devletin ne olduğunu belirten, basit/öz anlatımlı ve öğüt verici eserlerdir. Siyasetnamelerde ortaya çıkan en önemli özellik eserlerin basitliği ve sadeliğidir. Bu basitlik ve sadeliğin yanında siyasetnameler, öğretici bir özelliğe sahip olarak, herkesin anlayabileceği bir şekilde yazılmaktadırlar. Siyasetnamelerde temel olarak iki problem üzerinde durulmaktadır. Bunlar devlet ve devleti yöneten hükümdarda

olması gereken nitelikleri, halkın devlet içinde hükümdara karşı olan hâl ve davranışları ile devlet-hükümdar-halk arasındaki adalet ilişkisini ortaya koymaktır. Bu eserlerde felsefi düşüncede olduğu gibi varlık ve bilgi sorunsalı içinde devlet olgusu gibi konular yer almamış, yönetim ve devlet düşüncesindeki teoriler, gerçek olan ve siyasal yaşamdaki uygulanabilir alanlar ortaya konmuştur.

Yusuf Has Hacib'in, Türk-İslam dünyasının Türkçe eser bıraktığı bilinen ilk siyaset kuramcısı ve sosyologu olduğu söylenmektedir. Yazmış olduğu Kutadgu Bilig adlı eserini mesnevi, didaktik tarzında kaleme almış ve bir siyasetname örneği olarak dönemin hükümdarı olan Hasan Tavgaç Buğra Han'a takdim etmiştir. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i yazarken dönemin ünlü Fars ve Arap siyasetnamelerinden esinlenmediği eserinin üslubundan belli olmaktadır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig eseri özgün bir siyasetname örneği olarak günümüze kadar önemini korumayı başarmıştır.

Niccolo Machiavelli'nin yazdığı eserler arasında en çok öne çıkan eseri Prens olmuştur. İktidar anlayışını ve siyasal görüşünü ortaya koyduğu bu eserde Machiavelli'ye göre üç tür prenslik mevcuttur: İlki, babadan oğula geçen prenslik sistemidir. Bu prenslik sisteminde aynı kan bağından gelenler uzun süreler boyunca iktidarlارını devam ettirebilmektedirler. Machiavelli'ye göre ikinci prenslik türü sonradan kazanılan prensliktir. Üçüncü ve son prenslik türü ise ana devlete katılan sömürge olan devletlerdir. Sömürge yolu ile kazanılan devletler ya bir prensin egemenliği altında ya da bağımsız bir şekilde yaşamaya alışmış devletlerdir. Machiavelli, bir gelenek yaratarak kendinden öncekilerin tecrübelerinden yararlanıp geçmişin iyi yanlarını örnek alarak kişilerden ve zamandan bağımsız kalıcı bir devlet yaratmak üzerine Prens adlı eserinde önerilerde bulunmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak siyasetnamenin ne anlama geldiği siyasetname türü eserlerin ne amaçla yazıldığı gibi konular açıklandıktan sonra doğuyu temsil eden Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı siyasetnamesi ile batıyı temsil eden Niccolo Machiavelli'nin Prens adlı siyasetnamesindeki devlet-yönetim anlayışı üzerinde durulacaktır.

2. Siyasetname

Siyaset, Arapça “sase” veya “s-v-s” fiil kökünden türetilerek yönetme ve idare anlamında kullanılan bir kelimedir. Türkçe anlamı ise devlet işlerini yürütme ve düzenleme anlamlarında kullanılmaktadır. Siyaset, anlam olarak toplumun idare edilmesi, devletin işlerini yürütmek ve üzerine almak, ceza ve cezalandırmak ve idari sistemi yürütme sanatı gibi anlamlara gelmektedir. Siyasetname kavramı ise, Arapça “siyaset” kelimesi ile Farsça mektup anlamına gelen “nâme” kelimelerinin birleştirilmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır (Şahin, 2023: 518). Siyasetname eserleri Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarında görülen, devletin ne olduğunu, devlet adamlarına devlet yönetimi ile ilgili olarak ne yapmaları gerektiğini, bir devlet adamının hangi özelliklere sahip olması gerektiğini anlatan, basit ve öz anlatımlı öğüt verici eserlerdir. Siyasetnamelerdeki diğer bir özellik ise, eserleri halka indirgeyen fıkra ve hikâyelerle destekleyerek hikâyelerde ortaya konan sembolizm, sembolizm ile beraber ifade edilen soyut siyasi olayların temsili değişmeceli anlatımıdır (Taşgit, 2017: 203).

Dünya üzerindeki ilk siyasetname örnekleri olarak Hint kralları ve filozoflarının ahlâki ve siyasi felsefeleri ile Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi Yunan filozoflarının, Hipokrat ve Galen gibi hekimlerin ve Büyük İskender gibi kral ve devlet adamlarının siyasi birikimlerini içeren bilgiler ve metinler sayılmaktadır. Doğu Asya ve Çin kral ve filozoflarının siyaset ile ilgili kural ve görüşleri ile İslamiyet öncesi Arap yöneticilerinin siyasi yaşam ve tecrübelerini anlattıkları eserler, klâsik siyasetname kaynakları olarak ifade edilmektedir (Belen, 2015: 276). Yine, İran hükümdarlarının hayat hikâyelerini

anlatan Âyinnâme ve Hüdaynâme isimli eserler ve Abbasiler döneminde devlet erkânının hayat hikâyelerini anlatan eserler ile birlikte ahlâk ve siyasetle ilgili kıymetli sözleri de klasik siyasetname örnekleri arasında yer almaktadır. İslam dünyasında da Nizâmü'l-mülk, Gâzzâlî, Yusuf Hac Hâcib ve Turtuşî gibi isimler siyasetname örneklerini İslami inanç ve değerler temelinde ortaya koymuşlardır (Adalıoğlu, 2004: 5).

Siyasetnamelerde devlet başkanında bulunması gereken temel özellikler, devlet yönetiminin ana ilkeleri, yönetim esnasında dikkat edilmesi ve uzak durulması gereken özellikler, devletlerarası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken konular, devlet görevlilerinin denetimleri ve göreve tayinleri, devlet başkanının halka ve Allah'a karşı yükümlülükleri ve devletin ayakta kalabilmesi için gereken şartlar gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu konuların işlenişinde teorik yaklaşım ile birlikte gündelik hayata yönelik konulara da ağırlık verilmektedir. Siyasetnamelerde hikmetli sözler, hadisler ve ayetler, meşhur devlet adamlarının ve hükümdarların davranış ve sözlerinden örnekler verilerek yöneticilere tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu hususların yanında tasavvuf, ahlâk ve adab gibi konulara da siyasetnamelerde yer verilmektedir (Altunmeral, 2021: 2017).

Siyasetnamelerin kaleme alınmasında genellikle hükümdar ya da vezirlerin talepleri etkili olmuştur. Hükümdarlar için yazılan siyasetnamelerde saltanatın şartları ve esasları, hükümdarlar için gerekli olan özellikler, hükümdarların tebaası ile ilişkisi ve adil olması ile hükümdarlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli hususlar yer almaktadır. Vezirlere yazılan siyasetname örneklerinde ise vezirliğin şartları ve gerekleri, vezirlik makamının önemi, vezirlerin hükümdara ve tebaaya karşı olan görevleri anlatılmakta ve tarihte vezirliği ile ün kazanmış isimler örnek olarak verilmektedir (Koyuncu, 2016: 217).

Çoğunlukla hükümdarlar için yazılan siyasetnameler, onlara işlevsel tavsiyelerde bulunmak ve adil bir yönetim oluşturmalarını sağlamak amacıyla yazılmışlardır. Siyasetnamelerin temel özellikleri ahlaki karakterde olduğundan ve ahlâkın kaynağı da din olduğundan, dini temalar siyasetnameler içerisinde büyük bir yer kaplamaktadır. Din ve ahlâk temelinde devletin güçlü ve sağlam bir şekilde ayakta durabilmesi siyasetnamelerin temel amaçlarından birini ifade etmektedir. Siyasetnamelerin yazıldığı dönemlerde devleti yöneten hükümdarların ve yöneticilerin bizzat devletin kendisi olarak görülmesi; bu kişilerin özelliklerinin, yaptıkları iş ve eylemlerin, güçlü ya da zayıf olmalarının direkt devlet ile özdeşleştiriliyor olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda siyasetnamelerdeki devlet anlayışı, hükümdarın otoritesinden, kudretinden ve kuvvetinden meydana gelmektedir (Cerrah, 2019: 2002).

Siyasetnamelerin en dikkat çekici yönleri iki temel problem üzerinde durmalarıdır. İlki devlet ve devleti yöneten hükümdarda bulunması gereken özellikler, devlet içerisinde tebaanın hükümdara karşı olan davranış ve tutumları iken, ikincisi devlet-hükümdar-tebaa arasındaki adalet kavramının ortaya konulması olmuştur. Bu bağlamda siyasetnamelerde felsefi düşüncelerden etkilenilmesine karşın, varlık ve bilgi problemi içerisinde devlet vb. gibi konular bulunmamaktadır. Yani, yönetim ve devlet düşüncesindeki kuramlar, gerçek hayattaki pratik siyasal yaşamdan örnek alınarak siyasetnamelerde ifade edilmiştir. Siyaset düşüncesinin temel tartışma noktalarından biri olan uygulama-teori ayrımı, siyasetnamelerde yer almamış ve siyaset düşüncesi varlık ve bilgi felsefesinin bir sonucu olarak ele alınmamıştır (Akyüz, 2016: 87).

Siyasetnameler, sosyal, kültürel, siyasi, dini ve ekonomik eserler olmanın yanı sıra ahlâki eserler olarak da kabul edilmektedirler. İlk ve orta çağlarda ahlâkın temeli olarak din görüldüğünden, siyasetnameler de dini esaslara dayandırılarak kaleme alınmışlardır. Müslüman devletlerde yazılan siyasetnameler, İslâm dini ile güzel bir şekilde adapte olduğundan, yazıldıkları dönemin ötesinde de izler bırakmayı başaramışlardır ve

yazarlar, siyasetnamelerine Hadis-i Şeriflerden ve Kur'an-ı Kerim'den örnekler vererek, işlenen konuların tebaa üzerindeki inandırıcılığının artırılmasını amaçlanmışlardır (Başol ve Şanlı, 2016: 172).

Siyasetname kaleme alan yazarlar, genellikle iyi bir eğitime sahip olmalarının yanı sıra, devletin çeşitli kademelerinde de görev almış tecrübeli kişilerdir. Siyasetnameler yazıldıkları dönem içerisinde devletlerin din değiştirmeleri, sürekli göç halinde bulunmaları gibi etkenlerin içerisinde yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerin devlet düzeninde aksamalara neden olmasını önlemek ve devletin daha da ileriye gidebilmesini sağlamak amacıyla yazılmış eserlerdir. Hükümdara ve devlet görevlilerine getirdiği eleştiriler neticesinde yönetim anlamındaki bozukluklar eleştirilerek, bu aksaklıkların düzeltilmesi sağlanmış ve devletin ve hükümdarın devamlılığının sağlanması siyasetnamelerde amaçlanmıştır. Bu bağlamda siyasetnamelerdeki temel amacı, hükümdarlara devlet işlerinin en iyi nasıl yapılabileceğini anlatmak olarak özetlemek mümkündür (Memiş, 2008: 48).

Türk siyaset düşüncesi tarihinde siyasetname geleneği müstesna bir yere sahiptir ve farklı dönemlerde kaleme alınan eserlerle süreklilik arz eden entelektüel bir damar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek içerisinde yalnızca Kutadgu Bilig değil; aynı zamanda Nizâmü'l-mülk'ün Siyâset-Nâme'si, Koçi Bey'in Risâle'si ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Devlet Adamlarına Öğütler adlı eseri de öne çıkan metinler arasında yer alır. Anılan eserlerde, hükümdarlara veya yüksek düzeydeki devlet erkânına yönelik olarak devletin idaresine dair tavsiye ve önerilerde bulunulmakta; mevcut idari, mali ve toplumsal sorunlara dikkat çekilerek daha etkin ve adil bir yönetim anlayışının tesisine zemin hazırlanması amaçlanmaktadır.

3. Yusuf Has Hâcib

Yusuf Has Hacıb 1017 yılında Balasagun şehrinde hayata gelmiştir. İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde yaşayan Yusuf'un ailesi, dönemin ileri gelen ve varlıklı ailelerindendir. Eğitim hayatına Balasagun'da başlayan Yusuf, Has Hacıb unvanı alana kadar Balasagunlu Yusuf olarak bilinmekteydi (Temizsoylu, 2002: 7). Yusuf, yaşamı boyunca belâgat sanatı, aruz, kelâm, Türk atasözleri, İslami bilgiler, folklor, felsefe, devlet örgütü, matematik, toplum bilimi, ahlâk, astronomi gibi birçok alanla ilgilenmesinin yanı sıra avcılık, okçuluk, kuşçuluk, çevgen ve satranç gibi oyunlara da ilgi duymuştur. Pozitif bilimlerin hemen hemen hepsi ile ilgili bilgi sahibi olan Yusuf, Soğdakça, Farsça ve Arapça dillerini de bilmekteydi. Çağının önemli bir bilgini, âlimi ve düşünürü olan Yusuf, aynı zamanda Türk-İslam edebiyatında eseri günümüze kadar ulaşmış olan ilk Türk yazar konumundadır (Sarıkaya, 2014: 3).

Yusuf, çocukluk ve gençlik yıllarının başını Yusuf Kadir Han döneminde geçirmiştir. Buğra Tigin Süleyman Tavgaç Buğra Han (1032-1056) dönemi Yusuf'un devlet hizmetinde bulunduğu ve en verimli olduğu dönemdir. 1056-1069 yılları arası dönem Yusuf'un hayatının son dönemlerine denk gelmekte ve bu dönem içerisinde devlet yönetiminden uzak bir hayat sürmektedir. Ancak, Hasan Tavgaç Buğra Han'ın (1069-1103) başa geçmesi ile yeniden ortaya çıkar ve ünlü eseri Kutadgu Bilig'i yazarak hükümdara takdim edince tekrardan devlet hizmetine alınarak, Hasan Tavgaç Buğra Han tarafından Has Hacıb'lik unvanı ile ödüllendirilmiştir (Maimaitiaili, 2013: 1). Hacıb, hem hükümdarla vezir ve diğer devlet görevlileri arasında hem de toplum ile hükümdar arasında görüşmeleri ve iletişimi sağlayan kişi anlamına gelmektedir ve bu bağlamda devlet erkânı ile halk arasında bir bakıma köprü görevi görmektedir (Yoruldu, 2021: 519).

Yusuf Has Hacıb'in askeri kesimle bir ilgisi olmadığı, yazdığı eserlerdeki ifade biçimlerinden ortaya çıkmaktadır. Yusuf Has Hacıb, hem düşünür hem de şair sıfatıyla

kendi öneminin farkındadır ve bu durumdan övünmekten de geri kalmamaktadır. Yazdığı eserlerinin ölümsüzlüğünden emin olmakla birlikte günümüzde hâlâ eserlerinin tartışılıyor olması O'na bir haklılık payı vermektedir. Yazmış olduğu Kutadgu Bilig eserini dönemin hükümdarı olan Hasan Tavgaç Buğra Han'a ithaf ederek hem hükümdarın gücüne güç katmış hem de Türk-İslam tarihinin önemli bir noktasında kritik bir rol üstlenmiştir (Ötkür ve Yasin, 2016: 162).

Yusuf Has Hacib'de önemli bir gözlem yeteneği ve tecrübe bulunmaktadır. Kendisi de bu özelliklerinin farkında olarak toplumu ortaya çıkaran bireyler ile onların toplum içerisindeki görevlerini ve yerlerini belirtme yoluna gitmiştir. Kendini bu konuda sorumlu hisseden Yusuf Has Hacib, toplumun birlik içerisinde olması konusuna eserlerinde yer vermiştir. Bu bağlamda Yusuf Has Hacib'in ana hedeflerinden bir tanesi insanları doğruluğa ve iyiliğe; yani İslami özelliklere ve değerlere yöneltmek olmuştur. (Birkan, 2016: 56).

Yusuf Has Hacib düşüncelerini dönemin İslam edebiyatından farklı olarak gerçek dünyanın güzelliklerini kullanarak ortaya koymuştur. Eserlerinde tekrar, teşbih ve kişileştirme gibi edebiyat sanatlarından yararlanmıştır. Fikirlerini kâğıda dökerken kullanmış olduğu abartısız, içten ve yalın üslubu, anlattıklarını benimsemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Türkçeyi güzel bir şekilde kullanması neticesinde Türklere İslamiyeti daha iyi bir şekilde anlatabilmiş ve Budist Uygur edebiyatının geride bırakılmasını sağlamıştır (Bozkırlı, 2015: 33).

Yusuf Has Hacib'e göre Allah'a iman eden bir Müslüman, Allah'ın emirlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeli ve yasaklarından da kesin bir şekilde uzak durmalıdır; çünkü Allah, içinde bulunduğumuz evrendeki diğer canlıların en üstünü ve en güzeli olarak insanları yaratmıştır. İnsanlar da Allah'a şükürlerini ibadetleri ve güzel davranışlarıyla ifade etmelidirler (Huncan, 2016: 113). Bu bağlamda Yusuf Has Hacib, insanların bu dünyaya çalıştıkları gibi öbür dünyaya da çalışmak zorunda olduklarını ve dünya-ahiret dengesini iyi kurmaları gerektiğini belirtmiştir (Bilgen, 2019: 25).

Yusuf Has Hacib, sadece devlet adamlarına ahlâk dersi veren bir düşünür değil aynı zamanda insan hayatına tepeden tırnağa şekil vermeyi amaçlayan bir düşünce adamıdır. Yaşadığı toplum için de duyarlı bir vatandaş olan Yusuf Has Hacib, şairliği ile eğitimciliğini birleştirerek toplumu eğitmek gerektiğini ifade etmiştir. Toplumun eğitilmesi ile birlikte Türk milletinin hem içinde bulundukları dönemde hem de kendilerinden sonraki dönemler için en iyi şekilde temsil edilmelerini sağlamak istemiş ve buna uygun nesiller yetiştirmek gerektiği fikri üzerinde durmuştur. Yusuf Has Hacib, felsefi düşüncesinde insanı temel alarak bireyin güzele, doğruya ve iyiye ulaşması sonucunda toplumun da gelişip, ideal düzene yaklaşacağı fikrini savunmuştur (Şener, 1997: 36). Ölüm tarihi net olarak bilinmeyen Yusuf Has Hacib, ömrünün büyük bir bölümünü devlete hizmet ederek geçirmiş ve 1077 yılı civarında vefat etmiştir.

4. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından Karahanlılar döneminde yazılan ilk Müslüman-Türk eseridir. Kutadgu Bilig kelime anlamıyla kutluluk bilgisi, insanları her iki cihanda da mutluluğa götüren bilgi ve mutluluk bilgisi ile devlet yönetme yetkisi ve devleti yönetme gücü gibi anlamlara gelmektedir (Sarıkaya, 2014: 4). Metnin kaleme alınış tarihi Türklerin İslamiyet'e girişleri ile aynı döneme (11. yy) denk gelmektedir. Dönem içerisinde dinsel, sosyal ve kültürel anlamda yaşanan değişikliklerin etkisi esere de yansımıştır. Bu sebeple Kutadgu Bilig hem İslam kültüründen hem de Türk kültür ve yaşayış biçiminden izler taşımaktadır (Karadeniz, 2019: 12). Kutadgu Bilig, Karahanlı döneminin Türkçesi olarak kabul edilen Hakaniye Lehçesi ile yazılmıştır. Bu lehçe,

kullanıldığı dönem içerisinde genelde şehzadeler ile onların emrindeki kişilerin ve ülkenin resmi yazışmalarında kullanılan dil olarak bilinmektedir. Kutadgu Bilig’de Hakaniye lehçesinin yanı sıra az da olsa Farsça ve Arapça kelimeler de bulunmaktadır (İlhan, 2021: 10).

Kutadgu Bilig, içerik olarak kendisiyle aynı dönemdeki eserlerle benzer özellikler taşımakla birlikte, hikâye ve tiyatro tarzında manzum bir mesnevi eseri olarak da ifade edilmektedir. Tanrı’ya övgü ve şükür ile başlayan Kutadgu Bilig sırasıyla Peygamber övgüsü, Dört Halife övgüsü ve hükümdar övgüsü ile devam etmektedir. Yine Kutadgu Bilig’in giriş kısmında on iki burç ve yedi yıldız, akıl ve bilgi sahibi olmanın faydaları, dilin fayda ve zararları, Yusuf Has Hacib’in okuyucusuna sesleniş, yaşlılığın zorluğu, gençliğin güzelliği ve esere neden Kutadgu Bilig isminin verildiği gibi bölümler yer almaktadır (Karan, 2019: 35).

Kutadgu Bilig’de halkın devlete karşı olan görevleri, hakları, devlet idaresini elinde bulunduran hükümdarın hak ve sorumlulukları, hükümdarın ve komutanın hangi özelliklere sahip olması gerektiği, barış ve savaş dönemlerinde ordunun nasıl olması gerektiği, düşman çeşitleri ve dünya düzenini yeniden kurma gibi konular yer almaktadır (Sarıkaya, 2014: 5). Kutadgu Bilig, sosyal, insan, hukuk ve devlet konularında birbirleri ile konuşma yapan dört ana karakter üzerinden yazılmış bir eserdir. Kuntoğdı karakteri ile adalet ve doğruluk, Aytoldi karakteri ile devlet, Öğüdülmüş karakteri ile akıl ve Odgurmış karakteriyle de akıbet kavramları ifade edilmektedir. Bu bağlamda eserdeki karakterler ve isimleri ile birlikte idari, sosyal ve siyasi ilişkiler arasında bir bağlantı kurulmak istenmiştir (Sarı, 2023: 26).

4.1. Kutadgu Bilig’de Devlet-Yönetim Anlayışı

Eski Türk devlet anlayışında olduğu gibi Kutadgu Bilig’de de kut anlayışı öne çıkmaktadır. Kut kelimesi siyasal iktidar anlamına gelmektedir ve hükümdar ile mensubu olduğu aileye, Gök Tanrı tarafından verilmiş ayrıcalıklı bir siyasi iktidar gücü olarak kabul edilmektedir (Turgunbayer, 2019: 249). Bu bağlamda eski göçebe Türk geleneklerinden kağan ailesinin veya hanedanının kutsal olduğu kabul edilmektedir. Hükümdar ailesine veya hanedanına mensup kişilerin kanının akıtılması yasak olarak görülmüş ve bu inanış Türkler Müslümanlığa geçtikten sonra bile Osmanlı Devleti’nde devam etmiştir. Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig eserinde kut anlayışına İslami inancı kapsayan anlamlar yüklemiştir (Arslan, 2014: 102).

Kutadgu Bilig’de kut almak hem devlet sahibi olmak anlamına gelirken hem de kurtulmak-kurtarmak gibi anlamlarıyla kutsal bir anlamda da kullanılmıştır. Eserde Tanrı’nın öne çıkarma ve kut verme özellikleri El-Mukaddim, Er-Râfi, El-Muiz gibi sıfatlarla ifade edilmiş ve bu sıfatlarla da Tanrı’nın yaratılmışlar arasında bazı kişileri ön plana çıkarıp yücelttiği, gönüllerini irfan ve imanla doldurduğu, onları güzel yollara sevk ettiği ve yüksek gerçeklikten haberdar ettiği anlatılmak istenmiştir. Bu sıfatlar ile birlikte Kutadgu Bilig’deki kut anlayışıyla her şeye hüküm veren Tanrı’nın, hükümdara da hükümdarlık etmesi için yetki verdiği ifade edilmektedir (Çeribaş, 2021: 1188).

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserinde devlet anlayışı için gerekli ilke ve özelliklerden, adalet, kanun, bilim, akıl ve iktidar gibi yetenek ve zorunlu prensiplerden söz etmektedir. Devlet yaklaşımında teokratik bir anlayış olsa bile bu anlayışta hükümdar despot veya zorba değildir. Hükümdar, bilgiyi her şeyin üstünde tutan ahlâklılık, erdemleri öğreten, halka yanlış yapmaması için doğru yolu gösteren, merhametli, herkese karşı adil olan ve eşit kanunlar yapan bir hükümdardır. Yazara göre devleti ve halkı yönetebilmenin tek yolu adil bir devlet anlayışında yatmaktadır (Arslan, 1967: 42). Hükümdar herkes için eşit ve adil kanunlar koyarak halkını adaletli bir şekilde yönetmelidir. Günümüzdeki

hukuk devleti ilkesi ile aynı görüntüde bulunan bu yaklaşım neticesinde insan haklarına saygılı ve koruyucu, bütün işlem ve eylemlerinde denetime bağlı olan ve hukuk kurallarına göre hareket eden eşitlikçi bir devlet anlayışı ortaya konmaktadır (Adalıoğlu, 2009: 244). Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak hükümdara şu önerilerde bulunmuştur; *“Adaletle iş gör, buna gayret et; hiçbir zaman zulüm etme; Tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüzünü sür”, “Ey kanun yapan, iyi kanun koy; kötü kanun yapan kimse, daha hayatta iken, ölmüş demektir”, “Ey hâkim devlet adamı, kötü teamül koyma; kötü kanunlarla dünyaya hüküm edilmez”, “Ey hâkim, memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın”, “Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur”* (Has Hacib, 1994: 113-114-154).

Bu beyitlerden de anlaşılabilceği gibi Kutadgu Bilig’deki devlet anlayışında adalet kilit bir rol oynamaktadır. Adalet anlayışı ile birlikte hükümdarın ve devletin davranışlarında ve hükümlerinde tarafsız ve ilkeli bir anlayış meydana gelecektir. Devlet anlayışındaki bu adil yaklaşım kanunun nesnel ve doğru bir şekilde uygulanmasında yatmaktadır. Bu bağlamda adalet, devlet anlayışında hükümdarın bir lütfu değil, kanunun tarafsız ve doğru bir şekilde uygulanmasında yatmaktadır. Eserde hükümdarı tasvir eden Küntoğdı karakterinin adalet ile özdeşleştirilmesi, Kutadgu Bilig’deki devlet anlayışında adaletin ne denli önemli olduğunun bir kanıtı olmaktadır (Büyükbaş ve Vargün, 2016: 29).

Kutadgu Bilig’deki devlet anlayışının hukuk devleti ilkesine benzerliğinin yanı sıra sosyal, laik ve demokratik bir devlet anlayışı da ifade edilmektedir. Hükümdarın uymak zorunda olduğu ve onu sınırlandıran kanunların olması, devlet anlayışında demokratik bir anlayışın varlığını ortaya koymaktadır. Yine, işin ehline verilmesi anlayışı Kutadgu Bilig’in bir diğer demokratik devlet anlayışını ortaya koymaktadır. Kutadgu Bilig’deki sosyal devlet anlayışı ile birlikte devletin başı olarak hükümdarın, halkın temel ihtiyaçlarını karşılaması ve böylece halkın huzur ve refah içinde yaşayacağı fikri anlatılmak istenmektedir (Açık, 2016: 426). Eserde laik bir devlet anlayışı ortaya konmaktadır. Yusuf Has Hacib devlet anlayışında laiklik ile ilgili görüşlerini eserinde şu şekilde ifade etmiştir; *“Dinin dünyayla birleştirilmesi güçtür; bu ikisi bir araya gelmez, bunu bilmek kâfidir”, “Biri yaklaşırsa diğeri kaçar; ikisini birlikte tutmak isteyen kimse yolunu şaşırır”* (Has Hacib, 1994: 382).

Kutadgu Bilig’deki devlet anlayışında kamu hizmetlerinin yapılabilmesi için yurttaşlara da birtakım ödevler yüklenmektedir. Devletin ayakta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için yurttaşların ödevlerini yerine getirirken aynı zamanda devletin kurmuş olduğu düzene de biat etmeleri gerekmektedir. Eserde devlet işlerinin zamanında yerine getirilmesi gerektiği belirtilirken, işlerin zamanında yerine getirilmemesinin devleti yıkıma götüreceği üzerinde durulmaktadır. Yurttaşlar sorumluluklarını yerine getirdikten sonra devlet de kamu yararına iş ve eylemlerde bulunarak, halkının mutlu olmasını sağlayacaktır (Demirel, 2014: 59).

Kutadgu Bilig’de yönetim anlayışı ile ilgili olarak yöneticinin birtakım özelliklere sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Esere göre devleti yöneten hükümdarın iyi bir yönetim ortaya koyabilmesi için akıllı, bilgili, erdemli, ahlâklı, adil, ihtiyatlı, cesur ve sabırlı olması gerekmektedir (Altunöz, 2005: 18). Yine eserde devlet sahibi hükümdarın yönetimini kolaylaştırmak için yardımcılarının da olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda akıllı ve bilgili olan kişilerin hükümdarın devleti yönetmesine yardımcı olması konusu, devlet yönetiminin tek kişinin eline bırakılmaması ve aynı zamanda hâkimiyetin tek kişiye bağlı olmasının önüne geçebilmek için gerekli olduğu anlatılmaktadır (Macun ve Kutlu, 2018: 83).

Eserde hükümdarın yönetsel anlamda yaptıkları ile ilgili olarak vezirlerden sık sık bilgi alması gerektiği ifade edilmektedir. Hükümdarın, vezirlerin görüşlerini almasının yanında buradaki temel amacının halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek olması gerektiği de eserde belirtilmektedir. Yönetilenlerin hükümdar ile ilgili olarak övgü mü yoksa şikâyetle mi bahsettiklerinin öğrenilmesi, eserde yönetim anlamındaki sorunların giderilmesi için önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de yönetsel olarak halkın görüş ve fikirlerine önem verildiği, devletin doğru bir şekilde yönetilip yönetilmediğini anlayanın yolunun halkın görüşlerinde yattığı fikri çıkmaktadır (Özmen, 2014: 58).

Kutadgu Bilig’de devletin ayakta tutulabilmesi için zor ve güç kullanmaya dayalı bir yönetim yaklaşımı yerine becerikli kişilerin, düşünceli ve liyakatli yöneticilerin, yetenekli ve anlayışlı liderlerin göreve getirilmesi üzerinde durulmuştur. Eserde yönetim açısından hükümdarın sorumlulukları dört bölüme ayrılmıştır. İlki halkın refah içinde yaşamasını sağlamak, ikincisi töreye göre kanunları uygulayarak barışı ve düzeni sağlamak, üçüncüsü devleti savaş gücüyle düzene sokmak ve dördüncüsü de gümüşün (paranın) değerini ve ticaret yollarını korumaktır (Yılmaz, Gündoğdu ve Kayalar, 2023: 242).

Kutadgu Bilig adlı eserde yönetim anlayışında herhangi bir yönetici sınıfı ya da farklı bir sınıf ayrımı bulunmamaktadır. Yöneten ve yönetilenler arasında karşılıklı sorumluluklar bulunmaktadır. Bu açıdan yönetenler adil olarak, yönetilenler de kanunlara uyarak sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Bilgisi ve zekâsı olan herkes devlet yönetiminde görev alabileceği gibi bu kişiler, devletin yürütme organında dahi en üst kademelerde görev alabileceklerdir. Bir vezirin veya bir komutanın etkili olabilmesi için bilgi ve güç en önde gelen özelliklerdir. Böylece eserde, bilgili ve güçlü olan herkese yönetim kademesinde eşit hak tanınarak, belirli bir kesimin egemenliğinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Bulut ve Aslan, 2018: 24).

5. Nicolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli, hukukçu, avukat bir baba olan Bernardo Machiavelli ve ev hanımı bir anne olan Bartolomea’nın en büyük çocukları olarak 3 Mayıs 1469 yılında İtalya’nın Floransa Prenslüğünde dünyaya gelmiştir. Machiavelli’nin ailesi Floransa Prenslüğünde bulunan eski ve köklü bir aile olmasına rağmen, ailenin zaman içerisinde soylular sınıfından burjuva sınıfına düştüğü ifade edilmektedir (Yıldırım, 2023: 26). Machiavelli’nin eğitim hayatı ile ilgili olarak net bilgiler bulunmamakla birlikte kendi çabaları ile Latince öğrendiği ve eski Yunan metinlerini okuduğu bilinmektedir. Kendisini diğer insanlardan ayıran iki özelliği olduğunu söyleyen Machiavelli, bunları tarih bilgisi ve gözlem yeteneği olarak açıklamıştır (Kayacı, 2017: 221).

Machiavelli’nin hayata geldiği dönem Muhteşem Lorenzo çağının başlangıcına denk gelmektedir. Orta sınıf bir ailenin çocuğu olması nedeniyle Machiavelli, gençlik döneminde şehrin sunmuş olduğu imkânların büyük bir kısmından yararlanamamıştır. Eğitim hayatı boyunca birçok şehir gezmek zorunda kalan Machiavelli, bu şehirlerde henüz genç bir yaşta olmasına rağmen Floransa’nın siyasi durumuna tanıklık ederek pek çok gözlem yapabilme şansı bulmuştur (Eren, 2022: 37). Diplomatik bir aileden gelen Machiavelli, bu sayede diplomatik görevlerde bulunabilmiş ve bu da siyaset kuramını oluşturmada kendisine yardımcı olmuştur. Floransa’da giderek şiddetlenen iktidar kavgaları neticesinde Savonarola himayesindeki rejimin iktidardan düşmesiyle birlikte 1498 yılında Machiavelli, ilk idari görevi olan İkinci Yüksek Mahkeme Başkanlığı’nda görev almaya başlamış ve adını da ilk kez bu dönem içerisinde duyurmayı başarmıştır. 14 yıl boyunca bu görevi yerine getiren Machiavelli, iç siyasetteki sorunlar neticesinde diplomatik görevlerde de bulunmuştur (Boyraz; 2019: 8).

Diplomatik görevlerde bulunması ile birlikte döneminin önemli liderlerini tanıma fırsatı bulan Machiavelli, aynı zamanda farklı siyasal yönetim uygulamalarını da yerinde görme şansı yakalamıştır. 1512 yılında İspanyolların İtalya'ya girerek Fransızları bozguna uğratması ve Floransa'nın da teslim olmaya zorlanması ile birlikte Medici Ailesi kente geri dönerek yönetimi tekrardan kontrolleri altına almışlardır. Cumhuriyet'in yıkılmasına neden olan bu olay ile birlikte Machiavelli de görevden uzaklaştırılarak Floransa'yı terk etmeye zorlanmıştır (Ağaoğulları vd. 2020: 320). Bu dönem içerisinde köşesine çekilmek zorunda kalan Machiavelli, işsiz ve sürgünde olduğu zaman içerisinde Titus Livus'un İlk On Bölümü Üzerine Söylevler ve Prens adlı eserlerini kaleme almıştır. Görevde olduğu süre içerisinde gezdiği ülkeler ve tanıdığı olduğu liderler neticesinde birçok siyasal sistem deneyimleyen Machiavelli, İtalya'da ulusal birliğin sağlanabilmesi için en iyi yolun tıpkı İspanya ve Fransa'da olduğu gibi güçlü bir prensin olması gerektiği fikrine inanmıştır. Yazmış olduğu Prens adlı eserinde de bir prensin nasıl özelliklere sahip olması ve devlet yönetiminin hangi özelliklere sahip olması gerektiği üzerinde durmuştur. Machiavelli, inandığı bu değerler üzerine yazmış olduğu Prens adlı eserini dönemin Floransa'sının başında olan Medici Ailesi'ne ve Lorenzo Piero De'Medici'ye ithaf etmiştir (Göze, 2016: 113).

6. Prens'te Devlet-Yönetim Anlayışı

Niccolo Machiavelli'nin temel amacı iç savaşların eksik olmadığı ve parçalanmış İtalya'da birliği sağlayabilmektir. Bu nedenle Prens adlı eserinde devletin varlığı ve devamlılığı için görüşlerini ortaya koymuş ve bunu sağlamak için de nasıl bir yönetim anlayışının olması gerektiği üzerinde durmuştur. O'na göre insanlar doğaları gereği bencil ve kötüdür; her şeyi elde etmek isterler ve elde edemeyince de toplum içerisinde huzursuzluk çıkartmaktadırlar. Elde ettiklerini koruma güdüsünde olan insanlar, bunun için daha fazla güç ve daha fazla iktidar peşinde koşarlar ki bu da devlet için tehlikeli bir durum ortaya koyabilmektedir.

Prens adlı eserinde Machiavelli'ye göre iktidar gücü, özgür bir rekabet ortamında onu elde etme yeteneğine sahip olanların hakkı olması gerekmektedir. Bunun için de eserinde monarşiye dayalı yani prenslerle yönetilen bir devlet sistemi tasavvur etmektedir. Devletin var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için iktidarın sürekli olarak artırılması gerektiğini ve bunun için de denenecek her yolun mubah olduğunu ifade etmektedir (Dayan, 2019: 119). Bu nedenle Machiavelli, başarılı bir yönetimin sağlanabilmesi için prenslerin halka karşı sert bir tavır takınmaları gerektiğini belirtmekle birlikte, halka karşı yapılan zulümlerin prenslere kötü bir şöhret getirmeyeceğini de ifade etmektedir. O'na göre prenslerin merhametli olması soygunları ve cinayetleri artıracaktır ve bu durum da yönetsel ve toplumsal karışıklıklara neden olacaktır. Prens, devletin güvenliği ve başarısı için her türlü etik dışı eylemde bulunabileceğini eserinde belirten Machiavelli, prensin perde arkasında her türlü rüşvete, yalan ve hileye yol vermesi gerektiğini söylemektedir. Önemli olan amaç olduğundan amaca götürecek herhangi bir yolun doğru veya yanlış olmasının Machiavelli için bir önemi bulunmamaktadır (Zeybeklioğlu, 2006: 124).

Machiavelli, Prens adlı eserinde siyasal iktidarın kaynağı için herhangi bir kutsallık ve ahlaki değer atfetmemiştir. Bu bağlamda eserde siyasal iktidarın kaynağından ziyade devletin varlığını ve meşruiyetini nasıl sürdürebileceği üzerinde durulmuştur. Siyasal iktidarın ayakta durabilmesi için prensin kendi kaynaklarını; yani insanları kullanması gerektiğini savunan Machiavelli, iktidarın kaynağına Tanrı'yı değil insanı koymuştur. Bu bağlamda prensin, yönetimini ve devletin varlığını sürdürebilmesi için halkın güvenini ve desteğini kazanması gerektiğini belirtmiştir (Gökcan, 2018: 38). Machiavelli, bu durumu eserinde şu şekilde ifade etmiştir; "*Devlet, prensin tek yönetimiyle ve halkın ona*

verdiği tam bir otoriteyle yönetilir; çünkü topraklar içerisinde egemen olarak o tanınır ve eğer halk başka birine itaat ediyorsa bu, özel bir sevgi hissettiğinden değil, prensin otoritesindendir” (Machiavelli, 2015: 21).

Machiavelli, eserinde prensin devlet yönetimine ilişkin izlemesi gerektiği yol için insanların bencil olduğunu, devletin sınırsız tehditlere açık olduğunu ve dünyada güvensizliğin hüküm sürdüğünü belirterek bu durumda kendisinden korkulmasını sağlayan prensin kendini sevdiren bir prensten daha çok izlenip itaat göreceğini belirtmektedir (Deniz, 2021: 304). Prens adlı eserinde Machiavelli bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; *“Bir prens için sevilmekten çok korkulmak daha güvenlidir. Çünkü insanlar hakkında genelde şöyle söylenir; nankör, değişken, içten pazarlıklı, korkak ve çıkarıcıdır; onlara iyilik ettiğin sürece hepsi seninledir... ve insanlar kendini sevdirmek isteyenenden çok korkutmak isteyeniyi kırmaktan çekinirler, çünkü sevgi bağı şükranla örtülmüştür, yani insanların kopartmakta duraksamadıkları bir iplik; çünkü kişisel çıkarları söz konusu olduğunda insanlar hainleşirler; ama korku bağı insanları hiç terk etmeyen ceza yemek korkusuyla dokunmuştur” (Machiavelli, 2015: 72).*

Machiavelli’ye göre prens, iktidarını koruyabilmek adına ikiyüzlü davranabilmelidir. O, bu durumun çok fazla zorluk çekilmeden yapılabileceğini savunmaktadır. Bu durumun da iki sebebi vardır; ilki, birçok insan o kadar saf dilli ve aldatılmaya yakındır ki çoğu durumu eleştirmeden olduğu şekilde kabul ederler. İkinci sebebe göre ise insanların en kurnaz gözlemcileri bile prenslerin davranışlarında genellikle görüntüye kapılmakta ve değerlendirmesini bu doğrultuda yapmaktadır. Böylelikle halktan tamamen kopmuş ve iktidarın görkemiyle korunan bir prens, kendisi nasıl uygun görüyorsa herkesin onu öyle göreceğini, fakat bu duruma rağmen az sayıda kişinin prensin gerçekte nasıl biri olduğunu bildiği bir konum elde edecektir. Böylelikle prens bir sorun ile karşılaştığında durumun ortaya çıkmasından endişelenmeyecek ve insanları aldattığı için yönetimini rahat bir şekilde sürdürebilecektir (Kesgin, 2015: 110).

Machiavelli’ye göre bütün cumhuriyetlerde iki farklı karakter bulunmaktadır; önde gelenlerin karakteri ve halkın karakteri. Özgürlüğü getirecek bütün yasaların bu iki karakter üzerinden doğacağını ifade eden Machiavelli, önde gelenlerin karakterini güçlü bir egemenlik arzusu olarak tanımlarken halkın karakterini sadece egemenlik altına girmeme arzusu olarak ifade etmektedir. Bu ifadeler Machiavelli’nin halka önem verdiğini ve bir bakıma onlardan taraf olduğunun göstergesidir. O’na göre halkın amacı ya da arzusu önde gelenlerin arzusundan daha saygın bir konumdadır (Raynaud ve Rials, 2003: 555).

Machiavelli, Prens eserinde fethedilen yerlerdeki devlet yönetimi ile ilgili olarak farklı görüşler dile getirmektedir. Bir prenslik özgür ve kendi yasalarına bağlı bir yaşam sürmeye alışkınsa bu durumu korumanın üç yolu olduğunu belirtmektedir. İlk yol olarak Machiavelli’ye göre bu prensliği yıkmak gerekmektedir. İkinci olarak prensin bizzat kendisinin o yerde yaşaması gerekmektedir. Üçüncü ve son olarak ise Machiavelli, vergi alınması gerektiğini ve prene dostluk gösteren azınlıkların da dâhil olduğu bir devlet meydana getirmek şartıyla onların kendi yasaları ile yaşamalarına izin vermek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü prens tarafından meydana getirilmiş bir devlet, onun kudreti ve dostluğu olmadan dayanamayacağının farkındadır ve varlığını devam ettirebilmek için her yolu deneyecektir; zaten yurttaşları ile özgürce yaşamaya alışık olan bir şehir, başka her şeyden daha kolay bir şekilde onu korumaya çalışan yurttaşları vasıtasıyla elde tutulacaktır (Olçaş, 2009: 164).

Machiavelli’ye göre bir prens halkı arasından ağzı sıkı olanları seçerek onların herhangi bir konu hakkında görüşlerini sormalı ve düşüncelerini açık bir şekilde söylemelerine izin

vermelidir. Onların fikirlerini sorduktan sonra yine de son kararı prensin kendisi vermelidir. Prens, kendisine yardımcı olmak için danışmanlar tutmalıdır; ancak danışmanlar bu görevlerini sadece prens istediği zaman yapmalıdırlar. Kendisi istemeden öğüt vermeye çalışan danışmanları prens azarlamalı ve yanından uzaklaştırmalıdır (Machiavelli, 2015: 109-110). Machiavelli, Prens adlı eserinde bir prenste olması gereken özellikleri şu şekilde sıralamaktadır; erdemli, taklitçi olmamak, cimri, merhametsiz, sözünü tutmayan, kurnaz, halkını memnun tutan, halktan çok askerleri memnun tutan, düşmanlık çıkarıp sonrasında büyüklüğünü artıran, başkasının merhametinde yaşamaktan kaçan ve atılgan (Machiavelli, 2015: 69,71,75,81,87,91,95, 105).

Machiavelli'nin Prens adlı eserindeki devlet-yönetim anlayışı ile ilgili olarak bakış açısını şu şekilde sıralamak mümkündür (Sarp, 2019; 147).

- Machiavelli'ye göre insanlar özü itibarıyla kötü ve bencildir. Bu sebeple onları yönetmek yetenek gerektirmektedir. İnsanlar iyi olmadıkları için onları baskı altında tutmak ve yönetmek için de kötü olmak gerekmektedir. Bu bağlamda prens zalim olmayı bilmelidir; çünkü devletini yaşatmak için yapacağı her yol mübahtır.
- Prens'in toplumun refahı için yapacağı bütün ahlaksızlık ve erdemsizlik meşrudur. İyilik zaman zaman esnekliğe neden olacağından toplumsal sorunlar yaratması muhtemeldir. Machiavelli'ye göre erdem mutsuzluğu, erdemsizlik ise mutluluğu beraberinde getirmektedir.
- Bir prens için sevmekten çok korkulmak daha önemlidir. İnsanları korkutmanın yolu zalimlik ve şiddetten geçmektedir. Böylelikle insanlar prensten çekinecek ve kurallara itaat edeceklerdir. Bu sayede toplumsal düzen de sağlanmış olacaktır.
- Prens gerekli olduğu zamanlarda bir tilki kadar kurnaz, bir aslan kadar da yırtıcı olmalıdır. Çünkü hayvanlık olmadan insanlık olmayacaktır. Tehlikelerden korunmak için tilki, düşmanlardan korunmak için de aslan olmak gerekmektedir.
- Prenslerin sözlerinde durması önemli bir erdem olarak görülmektedir ancak tarihe bakıldığında en büyük başarıları sözlerinde durmayan prensler elde etmiştir. Bu sebeple faydalı olduğu müddetçe prens sözlerinde durmalıdır. Faydasız durumlarda ise prens sözlerinde duruyormuş gibi davranmaktan kaçınmamalıdır.
- Machiavelli'ye göre siyaset, tamamen bireysel çıkarların alanıdır. Siyasette amaç her türlü yolu meşru kılmaktır.
- Machiavelli'nin görüşüne göre prens her zaman şüphe içerisinde hareket etmelidir ve kimseye güvenmemelidir.
- Machiavelli, kadere tamamen inanmamaktadır. Prensın sahip olduğu beceriler, kaderle birleştiği vakit iyi sonuçlar ortaya çıkacaktır.
- Machiavelli Prens adlı eserinde iktidarın gücünün monarşiye dayandırılması gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu durum O'nun yönetim anlayışı olarak monarşiyi benimsediğini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni ise aristokrasilere güvenmemesinde yatmaktadır; çünkü Machiavelli'ye göre toplum içerisinde zengin olarak sayılabilecek sınıfları her zaman mutlu etmek mümkün değildir ve en ufak bir anlaşmazlıkta bu sınıflar prense karşı ayaklanabilme gücüne sahiptirler.

7. SONUÇ

Yusuf Has Hacıb tarafından yazılan Kutadgu Bilig eserinde devlet yönetimi ile ilgili öğütler verilirken ahiret hayatında da insanları huzura kavuşturacak tavsiyelere ve bilgilere yer verilmiştir. Niccolo Machiavelli tarafından yazılan Prens adlı eser ise

bağımsız ve güçlü bir İtalyan birliğinin kurulabilmesi için Lorenzo Medici'ye atfedilen bir eserdir. Machiavelli, siyasetin temelinde insanı gördüğünden dolayı eserini realist bir bakış açısı ile yazmıştır. Kutadgu Bilig'de karşımıza çıkan dini unsurları önemseyen yönetim anlayışı, Prens eserinde laik bir bakış açısı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Machiavelli eserinde prensin inançsız olmasına rağmen halkına karşı dindar ve inançlı biri gibi görünmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum Machiavelli'nin içinde yaşadığı dönemden kaynaklanan bir durumdur; çünkü eserin yazıldığı dönem Rönesans dönemine denk gelmektedir ve bu dönem Hristiyan kilisesinin baskılarından kurtulma dönemi olarak bilinmektedir. Bu da Avrupa'nın sekülerleşme sürecinin etkisiyle şekillenmiş, realizmi esas alan bir siyaset teorisini öne çıkarmıştır. Yusuf Has Hacib ise Kutadgu Bilig adlı eserinde hükümdarın gerçek anlamda dindar bir kişi olması gerektiğini savunmuştur; çünkü aksi takdirde dindar olmayan bir hükümdarın iktidarı ve saadeti kaybedebileceğini ortaya koymuştur. Yusuf Has Hacib, kitabında vermek istediği bu mesajları dört farklı karakter üzerinden anlatmışken Niccolo Machiavelli eserinde böyle bir yol kullanmamış ve gerçek hayatta yaşanan olaylar üzerinden prense aktarmak istediği mesajları kaleme almıştır.

Kutadgu Bilig adlı eserde hükümdarın siyasi ahlâka sahip ve bu bağlamda da adaletli bir yönetim anlayışında bulunması üzerinde durulmuştur. Eserde iyi bir hükümdar profili ortaya konurken liyakat, ehliyet, danışma ve adalet gibi kavramlara da önem verilmiştir. Yine Yusuf Has Hacib eserinde iyi bir hükümdarın sahip olması gereken özellikleri cömert, vefalı, halkına karşı merhametli, yumuşak huylu, şefkatli, mütevazı ve asil olarak tanımlamış ve bu özelliklere sahip bir hükümdarın iktidarını yüceltebileceğini belirtmiştir. Niccolo Machiavelli ise Prens adlı eserinde prensin, halkına karşı merhametli davranması sonucunda iktidarının zedelenebileceğini ifade ederek, belirli durumlarda prensin zalimliğe başvurmasının ülke bütünlüğü ve iktidarı için faydalı olabileceğini belirtmiştir. Başkalarına danışma konusunda ise Prens adlı eserde zaman zaman danışmanlardan tavsiye almanın doğru olabileceğini belirten Machiavelli, bu durumun sürekli bir hâl almaması gerektiğini ve en son noktada prensin yine kendi kararını uygulaması gerektiğini ifade etmektedir. Yusuf Has Hacib ise Kutadgu Bilig adlı eserinde hükümdarın vezirlerle birlikte bilgili kişilerden de yararlanarak yönetim konusunda bilgi alışverişi yapılması gerektiğini ifade etmiştir. İki eserdeki en önemli farklılıklardan biri de hükümdarın (prens) davranış ve kişiliğindeki görüşlerde karşımıza çıkmaktadır. Prens adlı eserde prensin halk tarafından sevilen bir kişilik olmasının yerine korkulan bir kişi olması tavsiyesi bulunurken, Kutadgu Bilig adlı eserde bu durumun tam tersi olarak, hükümdarın halkına karşı yumuşak ve sevilen bir profil çizmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Prens ve Kutadgu Bilig eserlerinde iktidarın meşruiyet konusu bir diğer farklılık olarak görülmektedir. Yusuf Has Hacib, meşruiyetin kaynağı olarak adil düzen, iyi ahlâk, asalet ve kut gibi kavramları görürken; Machiavelli ise prensin iktidara gelebilmek ve bu iktidarını koruyabilmek amacıyla güç kullanması gerektiğini ve hatta erdem dışı faaliyetlerde bulunabileceğini kaleme almıştır. İki eserde de yöneticide bulunması gereken özellikler arasında bilgi ve hünerin olması, eserler arasındaki benzer bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve Niccolo Machiavelli'nin Prens adlı eserlerinin karşılaştırılması, siyaset düşüncesinin tarihsel gelişimi bağlamında doğu ve batı dünyalarının yönetim anlayışlarına ışık tutması açısından son derece anlamlıdır. Her iki eser de ideal bir yöneticinin sahip olması gereken nitelikleri tartışmakta, ancak bunu yaparken hem içerik hem de yöntem bakımından birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Bu farklılıklar, yalnızca yazarların bireysel düşünce sistemleriyle değil,

aynı zamanda eserlerin kaleme alındığı dönem, sosyo-politik, kültürel ve dini bağlamlarla da doğrudan ilişkilidir.

Her iki eser de yönetim erkinin sürdürülebilirliği için bilgi, beceri ve stratejik düşüncenin önemini vurgulamakla birlikte, bu unsurların hangi değerler sistemi içerisinde anlamlandırıldıkları konusunda ayrılmaktadır. Bu bağlamda yapılan karşılaştırma, farklı medeniyet tasavvurlarının siyasal düşünceye nasıl yansıdığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig ile Prens eserleri arasında yapılan bu karşılaştırmalı çalışma, yalnızca iki siyasetname arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda siyaset düşüncesinin kültürel, dini ve tarihsel dinamiklerce nasıl şekillendiğini de anlamamıza katkı sunmaktadır. Bu iki eser arasındaki karşılaştırma; farklı medeniyetlerin siyasal akıl yürütme biçimlerinin çok katmanlı analizini mümkün kılarak siyaset felsefesinin farklı topraklardaki farklı gelişim süreçlerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Açık, T. (2016), “Kutadgu Bilig’de devlet yönetimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 419-438.
- Adalıoğlu, H. H. (2004), “Siyasetnâmeler’in klasik kaynakları”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-22.
- Adalıoğlu, H. H. (2009), “Bir Siyasetnâme olarak “Kutadgu Bilig”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 237-253.
- Ağaoğulları, M. A. Türk, D. Yalçınkaya, A. Yılmazcı, Z. Zabcı, F. (2020). *Sokrates’ten Jakobenlere: Batı’da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları. İstanbul, 9. Baskı.
- Akyüz, Y. (2016), “Siyasetnâmelerde devlet başkanı-devlet-halk/teba ilişkisinde metaforik kullanımlar”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 85-99.
- Altunmeral, M. (2021), “Mürşidi’nin Siyasetnâme türündeki manzûmesi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2015-2044.
- Altunöz, Y. (2005). *Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i ve Nizamü’l-Mülk’ün Siyasetnâmesi Işığında Türk Hâkimiyet Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elâzığ.
- Arslan, M. (1986), “Eski Türk devlet anlayışı ve Kutadgu Bilig”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 100-111.
- Arslan, M. (1987). *Kutadgu Bilig’deki Toplum ve Devlet Anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul, 1.Baskı.
- Başol, G. ve Şanlı, M. (2016), ”Sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde siyasetnâmelerin etkisi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 170-191.
- Bilgen, S. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çorum.
- Birkan, G. Z. (2016). *Kutadgu Bilig’de Değerler Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
- Boyras, B. (2019). *Macviavelli’nin İnsan Doğası Düşüncesinin Siyaset Kuramına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Bozkırlı, K. Ç. (2015). *Kutadgu Bilig’deki Eğitsel Öğelerin Tespiti ve Bu Öğelere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Bulut, Y. ve Aslan, M. M. (2018), “Kutadgu Bilig’de iyi yönetimin esasları”, *Ombudsman Akademik*, 1, 15-25.
- Büyükbay, H. ve Vargün, F. (2016), “Kutadgu Bilig’de devlet yönetimi”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 27-33.
- Cerrah, L. (2019), “Siyasetnâme’de din-devlet ilişkisi: İktidarın kaynağı bağlamında bir inceleme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1995-2011.

- Çeribaş, M. (2021), “Türk Kültüründe kut inancı ve kut aktarma yolları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(36), 1185-1206.
- Dayan, N. (2019). *İbn Haldun ve Machiavelli'nin Görüşleri Çerçevesinde Devlet ve Yönetim Anlayışı Bakımından Doğu Batı Farklılaşması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Demirel, D. (2014), “Kutadgu Bilig’de devlet yönetimi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-61.
- Deniz, M. F. (2021), “Politika ve ahlak ilişkisinde bir rönesans figürü olarak Machiavelli hükümdarı”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 73, 294-320.
- Eren, A. (2022). *Machiavelli'nin Siyaset Felsefesinde Dante'nin Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi. Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü. Antalya.
- Gökcan, Ö. (2018), “Machiavelli ve Nizamülmülk'te devlet yönetimi: Hükümdar (prens) ve Siyasetname üzerine karşılaştırmalı bir analiz”, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 25-47.
- Göze, A. (2016). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Yayıncılık. İstanbul, 17. Baskı.
- Hacib, Y. H. (1994). *Kutadgu Bilig*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 6. Baskı.
- Huncan, Ö.S. (2016), “Yusuf Has Hacib ve Has Haciblik mansıbı hakkında. Yusuf Has Hacib ve ölümsüz eseri Kutadgu Bilig”, (Edt: G. S. Yüksekaya). *Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları*. 113-120.
- İlhan, Z. N. (2021). *Kutadgu Bilig’de Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.
- Karadeniz, T. (2019). *Kutadgu Bilig’de İdeal Devlet Adamı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karabük.
- Karan, A. (2019). *Kutadgu Bilig’de Din ve Tanrı Tasavvuru*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.
- Kayacı, M. (2017), “Tartışmalı düşünür Machiavelli hakkında kısa bir değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 221-235.
- Kesgin, A. (2015), “Machiavelli ve Makyavelizm”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 5(1), 105-139.
- Koçak Macun, B. ve Kurtlu, Y. (2018), “Kutadgu Bilig’e göre yönetici ve nitelikleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(28), 60-96.
- Koyuncu, F. (2017), “Nevi'nin Siyasetnâme türündeki eseri: Fezâ'ilü'l-Vüzerâ ve Hasâ'ilü'l-Ümerâ”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17, 215-242.
- Machiavelli, N. (2015). *Prens*. Yason Yayınları. Ankara, 1. Baskı
- Maimaitaili, N. (2013). *Kutadgu Bilig'in Söz Varlığı Açısından Açıklamalı Sözlüğü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Memiş, E. (2008). *Türk Kültür Tarihi*. Çizgi Kitabevi. Konya, 5. Baskı.
- Olçaş, M. Ş. (2019). *Machiavelli ve Nizamü'l-Mülk'ün Yönetim Anlayışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Ötkür, A. ve Yasin, Y. (2016), “Yusuf Has Hacib ve Uygur Edebiyatı”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 8, 162-171.
- Özmen, A. (2014), “ Kutadgu Bilig’de yöneten-yönetilen ilişkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 55-60.
- Raynaud, P. ve Rials, S. (2003). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Sarı, Ş. (2023). *Kutadgu Bilig ve Menâkıbu'l-Kudsiyye Mesnevilerinde Savaş ve Barış*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Sarıkaya, M. Z. (2014). *Kutadgu Bilig’e Göre Türklerde Bey*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Sarp, P. (2019). *Prens*. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), ss.142-149.
- Şahin, S. (2023), “Siyasetnâme literatüründe öne çıkan islâm siyaset ahlâkının temel ilkeleri”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 515-545.

- Şenel Temizsoylu, Y. (2002). *Kutadgu Bilig'deki İsim Yapımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şener, İ. (1997). *Kutadgu Bilig'de Felsefi Kavramlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Taşgıt, Y. E. (2017), “Doğu’da yönetim esasları: Nizamü’l Mülk’ün Siyasetnâmesi üzerine bir değerlendirme”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4) 201-215.
- Turgunbayer, C. (2019), “Kırgız kültüründe kut kavramının özellikleri”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 47, 245-258.
- Yıldırım, M. A. (2023). *Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes’un Politika Alanındaki Düşünceleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Yılmaz, A. Gündoğdu, H. G. Kayalar, T. (2023), “Kutadgu Bilig’de devlet, toplum ve yönetim anlayışı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 232-246.
- Yoruldu, M. (2021), “Yusuf Has Hacib’in kamu maliyesi disiplinine dair görüşlerinin mali sosyoloji açısından incelenmesi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(38), 515-537.
- Zeybekoğlu, A. E. (2011), “Machiavelli ve biz”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(1), 109-128.